

KLASİK TEFSİR MUKADDİMELERİNDE YEDİ HARF MESELESİ VE YORUMLARI

Kerim BULADI*

ÖZET

Hz. Peygamber, kendisine indirilen âyetleri ashabına okuyor ve ayrıca vahiy kâtiplerine yazdırıyordu. Sahabe, bir ibadet anlayışı ile kabiliyetleri ölçüsünde bunları ezberliyor ve ayrıca okuma yazma bilenler kendi imkânlarına göre yazıya geçiriyorlardı. Bu durum, Kur'an'ın iki yöntemle; hem yazı ile hem de ezber yoluyla bize ulaştığını göstermektedir. Gerek Hz. Peygamber tarafından yazdırılan, gerek Hz Ebu Bekir tarafından cem edilen ve gerekse Hz. Osman'ın inisiyatifi ile çoğaltılan Kur'an yazısında, nokta ve hareke bulunmuyordu. Bu durum, bazı kelimelerin ve harflerin birkaç türlü kıraatine zemin hazırlıyordu. Kıraat farklılıkları da bundan neşet ediyordu. Kur'an'ın Yedi Harf üzerine indirildiğini belirten hadiste geçen "yedi" kelimesinin neye delalet ettiğine dair açık bir nassın veya herhangi bir rivâyetin olmayışı bu meselemin girifliğini ortaya koymaktadır. Şüphesiz "yedi harf" konusu, Kur'an'ın kıraatında ona inananlara verilen genişlik ve ruhsattır. Bu mesele, İslam dinine yeni giren unsurlara kolaylık sağladığı gibi İslam'ın yayılmasına da zemin hazırlıyordu. Yedi Harf meselesini bu doğrultuda anlamak ve değerlendirmek gerekir. Makalemizde bu doğrultuda değerlendirmeler yapılacak ve özellikle klasik tefsir mukaddimelerinde bu konuya yaklaşımlar ve tahliller ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Kıraat, Yedi Harf, Sahabe, Nass

THE PROBLEM OF SEVEN LETTERS AND RELATED İNTERPRETATIONS IN THE İNTRODUCTIONS OF CLASICAL TAFSIRS

ABSTRACT

The Prophet (s) used to recite the revealed verses to his companions and get them scribed, as well. The companions used to memorize them according to their abilities and write them down. This shows us that the Quran reached us these two ways. There were no scribal markings in the Quran that has been scribed by the Prophet, nor in the Quran combined by Abu Bakr and in the Quran copied by Uthman. This enabled different ways of certain letters and words.

The fact that there is no clear indication in religious sources or any narration for the meaning of "seven" in the famous report saying that "the Quran is revealed in seven letters" complicates the issue. There is no doubt that the issue of "seven letters" is a license and ease for those who believe in it. This did not only make

* Doç. Dr. Kerim Buladı, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

it easier for those who become Muslims, also provided the ground fort he dissemination of Islam. This issue should be understood and evaluated in this manner. This article evaluates this issue in this direction especially by looking at the approaches and the analyses existing in the introductions of the classical Tafsirs.

Keywords: Qiraat (Recitation), Seven letters, Companions, Nass.

A. GİRİŞ

Birçok müfessir, yazdıkları tefsir kitaplarının mukaddimelerinde kıraatın ana meselelerine değinmiş ve bu çerçevede çeşitli yorumlar yapmışlardır. Söz konusu mukaddimelerde “Yedi Harf” konusuna ve buna dair hadislerle hemen hemen yer vermeyen yoktur. Ayrıca sözlü olarak vahyedilen Kur’ân’ın yazıya geçirilmesine ve Hz. Peygamber’den sonra onun cemine ve mushaf haline getirilmesine de değinilmiş ve bu husustaki mütalaalar ön sıralarda zikredilmiştir. Bunların dışında kıraat mevzuunu içeren diğer temalar da ihmal edilmemiştir. Kimi müfessirler ise mukaddimelerde değil de yaptıkları tefsir metinlerinin satır aralarında kıraattaki maharetlerini göstermişlerdir. Zemahşeri ve Beydâvî’yi bunlara örnek gösterebiliriz.

Bu makalemizde çeşitli tefsir mukaddimelerindeki Kur’ân’ın Yedi Harfle indirildiğine dair yapılan açıklama ve yorumları bir araya getirmeye ve imkân nispetinde analiz etmeye çalışacağız. Tefsirlerin sayılarının çokluğunu da göz önüne alarak belli başlı tefsirlerden hareketle konuyu ele alacağız. Öncelikle kıraat ve Kur’ân kelimelerinin ne anlamlara geldiğini açıklamakta yarar olduğunu düşünmekteyiz.

1. Kıraat ve Kur’ân Kelimelerinin Lugat Manaları

a. Kıraatın Tarifi: Burada قَرَأَ (karee) kökünden türeyen kıraat sözcüğünün birkaç anlamından söz edilecektir. Bir kadın, regl dönemine girdiğinde قَرَأَتْ الْمَرْأَةُ: Kadın (hayız kanı gördü), قَرَأَتْ الْمَرْأَةُ: Kadın kur’ sahibi oldu denilir. قَرَأَتْ sözcüğü temizlik döneminden hayız dönemine girmenin adıdır. Hem temizliği hem de hayız halini cem eden bir isim olduğu için, bu iki anlamdan her biri için de kullanılmıştır. Dilcilerin, قَرَأَتْ sözcüğünü “topladı, cem etti” anlamına gelen قَرَأَ fiilinden geldiğini söylemeleri de kanın rahimde, “temizlik dönemiyle hayız döneminin bir araya toplaması sebebiyledir. قَرَأَتْ: Tertil esnasında, harfleri ve kelimeleri birbirine eklemek, katmak anlamındadır. Bu sözcük, her türlü toplanma için kullanılmaz. Bir kavmi topladım anlamında “Kara’tü’l-kavme” denilmez. Nitekim tek bir harfi söylemeye kıraat denmemesi de buna delalet eder.¹

1 Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Shâh Tâcu’l-Luğa ve Shâhu’l-Arabiyy*, Düzenleyen, Halil Memun; Dâru’l-Marîfe, Beyrut, 2208, s. 845; Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü’l-Luğa*, tahkik, Riyad Zeki Kasım, Daru’l-Marîfe, Beyrut, 2001, III, 2912-2913; İbn Düreyd, Ebu Bekir b. Muhammed b. Hasan b. Düreyd el-Ezdi,

قِرَاءَةٌ kökünden türeyen الْقِرَاءَةُ mastarı, okumak ve tilavet etmek anlamına gelmektedir.²

b. Kur'an'ın Tarifi: Kur'an (الْقُرْآنُ) sözcüğü, رُجْحَان-عُفْرَان-عُثْمَان (الْقُرْآنُ) vezninde mastar bir kelime olup cem etmek, toplamak manasındadır. Kur'an kelimesi, hemzelidir. Bundan dolayı okunan kitap anlamında Kur'an adıyla anılmıştır. Buna göre Kur'an kelimesi ile İsm-i meful anlamı kastedilmiştir. Cibril-i Emin vasıtasıyla Rasülullah (s.a.v) hazretlerine indirilen aziz olan Kitab-ı mübinin ismidir. الْقُرْآنُ sözcüğü, özellikle Hz. Peygamber'e indirilen kitabı ifade etmek için zikredilmiştir. Tevrat'ın Hz. Musa'ya, İncil'in Hz. İsa'ya indirilen özel bir kitabın adları olduğu gibi, Kur'an da Hz. Muhammed (s.a.v)'e indirilen kitabın özel adı olmuştur.³ Bu açıklamalara göre Kur'an, hemzesi olup alem bir kelimedir ve hiçbir kökenden türememiştir.⁴ Türkçede ifade edildiği gibi özel isimdir. Hz. Muhammed (s.a.v)'e indirilen kitaba Kur'an denmesinin sebebi, onun, Allah Teala'nın gönderdiği kitapların meyvelerini içinde topladığından dolayıdır. Hatta bütün ilimlerin meyvelerini içinde toplamasıdır.⁵ Kur'an kelimesinin toplama anlamına gelmesi de aslında bu son açıklamayı teyit etmektedir. Kur'an surelerini bir araya topladığı ve cem ettiği için Hz. Peygambere vahyedilen kitaba Kur'an isminin verildiği de zikredilmiştir.⁶

Ayetlerin birbirlerini doğrulamaları ve birbirlerine benzemeleri ve karine teşkil etmeleri sebebiyle Kur'an sözcüğünün, الْقَرِيبَةُ kelimesinin çoğulu olan الْقَرَائِنُ kökünden türetilmiş olduğu da söylenmiştir. Sureleri, ayetleri ve harfleri birbirine bitiştiği ve yaklaştırdığı için Kur'an kelimesinin قَرَنُ kökünden türediğini söyleyen âlimler de olmuştur.⁷

2. İstilahî Manaları

a. Kıraatın Tarifi

Yukarıda belirtildiği gibi kıraat kelimesi, okumak ve tilavet etmek manasına gelmektedir. Kıraat âlimleri, kıraatın terim anlamı ile ilgili çeşitli tarifler yapmışlardır. Bu konuda en kapsamlı ve en güzel tarifi

Cemheratü'l-Luğa, tertip ve tashih, Adil Abdurrahman el-Bedri, İnan (Meşhed), 1984, III, 106; Rağib el-İsfehani, *Müfredatü fi Elfazı'l-Kur'an*, tahkik, Safvan Adnan Davudi, Daru'l-Kalem, Beyrut, 2011, s. 668

2 Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, İstanbul, Asitane Yayıncılık, tıbbi basım, ts. I, 43.

3 İsfehani, *a.g.e.*, s. 668-669; Asım Efendi, *a.g.e.*, s. 43.

4 Celalüddin Abdurrahman es-Süyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru İbn Kesir, Beyrut, 1987, I, 161.

5 İsfehani, *a.g.e.*, s. 669; Süyuti, *a.g.e.*, I, 162.

6 Muhammed b. Ebu bekr b. Abdilkadir er-Razi, *Muhtaru's-Sihah*, Daru'l-Ma'rifet, Beyrut, 2010, s. 460-4561.

7 Süyuti, *a.g.e.*, I, 162; ayrıca geniş bilgi için bkz. Bedrüddin Muhammed b. Abdillaziz ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikir, Talik, Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut, 1988, I, 347-348; İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 74-75.

Muhammed b. Yusuf el-Cezerî (833/1429) yapmıştır. Cezerî'ye göre kıraat; Kur'ân kelimelerinin eda keyfiyetini ve kelimelerdeki ihtilaf-ları râvilerine nisbet ederek, bilmektir.⁸ Bir başka tarif ise şöyledir: "Kur'an'a mahsus kelimelerin, ittifak ve ihtilaf açısından telaffuz keyfiyetini ve eda usullerini nakledenine bütün vecihleriyle isnat ederek bilmektir."⁹

2. Kıraat İlminin Tarifi: Bilindiği üzere Kıraat ilminin konusu ve meşguliyet alanı Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân-ı Kerim'in kelimelerinin mütevatir okunuş şekillerini ve onlardaki farklılıkları nakledenlerine isnat ederek bilmektir. Tariflerden de anlaşılacağı üzere, mütevatir kıraatları temsil eden imamların, Kur'ân'ın kelimelerini okuyuşlarında, her kelimedede olmamakla beraber, bazı farklılıklar bulunmaktadır. İşte bu farklılıklar, her bir imamın özelliklerini ve okuyuş karakterlerini oluşturmaktadır.¹⁰

Şöyle de tarif etmek mümkündür: Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerini nakledenlerin muhtelif anlayış ve rivâyetlerine göre, Kur'ân kelimelerinin nasıl edâ edileceğini bildiren bir ilimdir.¹¹

Kur'an'ın, belirli vasıfları göz önüne alınarak çeşitli tarifleri yapılmıştır. Kur'an, Hz. Peygamber (s.a.v)'e vahiy yoluyla indirilmiş, Mushaflarda yazılmış, tevatürle nakledilmiş, tilavetiyle teabbüd olunan, mu'ciz bir kelimadır. Bir başka tarifi ise, el-Fatiha Suresi'nin başından en-Nas Suresi'nin sonu kadar, Hz. Muhammed (s.a.v)'e indirilmiş, kendine has özellikleri ihtiva eden mümtaz lafızlardır.¹²

Bu tariflerden anlaşılacağı üzere Kur'an, muciz bir kelimadır, Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla indirilmesi, Mushaflarda yazılması, tevatürle nakledilmesi, tilavetiyle ibadet edilmesi gibi temel özelliklerle nitelendirilmiştir. Sayılan bu özellikler, Kur'an'ı, diğer ilahi kitaplardan ayırmaktadır. Elbette Kur'an'ın, bunların dışında da daha başka vasıfları bulunmaktadır.

3. Kıraat İlminin Konusu ve Gayesi

Bu ilmin konusu, telaffuz durumları ve eda keyfiyetleri bakımından Kur'ân'ın kelimeleridir. Kıraat ilmi, senetleri Hz. Peygamber'e ulaşmak

8 Muhammed b. Yusuf el-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriin ve Mürşidü't-Talbin*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1400 h/1980, s. 3.

9 Şeyh Abdulfettah el-Kadi, *el-Büdüru'z-Zahira*, Mısır, 1375 h/1956, s. 5; Abdül Ğafur es-Sindi, *Safhâtün fi Ulûmi'l-Kıraât*, Mektebül İmdâdiyye, Mekke, 2012, s. 17-18.

10 Karaçam, İsmail, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, s. 74.

11 İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzülü ve Kıraati*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 235.

12 Burhanüddin Zerkeşi, *Menahilü'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır, 1372/1954, s. 10-12; Mennau'l-Kattan, *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut, 1990, s. 20-21; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Elif Ofset, Ankara, 1979, s. 34; İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, s. 76.

üzere, Kıraat İmamlarından gelen mütevatir ve sahih nakillere dayanır. Kıraat ilminin konusu ve meşguliyet alanı Kur'ân-ı Kerim'dir.¹³

Tanımlarda görüldüğü üzere, Kur'ân lafızlarının gerek okunuşu (eda); gerekse kalıp olarak çatısında meydana gelen vecihler ve farklılıklar kıraatın kapsamına girmektedir. Bu tanımlara göre, kurrânın okudukları kıraatlar arasında ihtilafın, bir realite olduğu; bu ihtilafların her birinin Hz. peygamber'den gelen bir nakil ve semâya dayanması sebebiyle vahyî bir hüviyet arz ettiği anlaşılmaktadır.¹⁴

4. Kıraat İlminin Gayesi

Kıraat ilmi, kıraat imamı tarafından okunan ve Hz. Peygamber'e kadar ulaşan sahih kıraatları, zayıf ve mevzu olanlardan ayırarak öğretmeyi amaçlamıştır. Kıraat ilminin temel gayesi, Kur'ân vahyinin mübelliği olan Hz. Peygamber, Kur'ân kelimelerini ne şekilde intikal ettirdiyse, aynen o şekilde gelecek nesillere intikal ettirmek, yani orijinal telaffuzu muhafaza etmektir. Kur'ân dışındaki metinler, zamanla mana ve ses kaymasına uğrarken, Kur'ân 1400 yıl önceki orijinal fonetik hususiyetlerini koruyan bir metindir. Bu da Kıraat İlmi ve isnat geleneği sayesinde olmuştur. Bilindiği gibi, her kârî kendisini hocası vasıtasıyla Hz. peygamber'e ulaştıran kesintisiz bir isnat ile (icâzetnâme) kayda geçmiştir.¹⁵

Mütevatir olmak şartıyla, ne kadar ihtilaf varsa, bunları elde etme alışkanlığını kazanmak, bu ilmin gayesini teşkil eder.¹⁶

5. Kıraat İlminin Önemi

Kıraat İlmi, Kur'ân'ın kelimelerinin telaffuzunu hatadan korumayı, tahrif ve tağyirden muhafaza etmeyi, Kıraat imamlarından her birinin kıraatını bilmeyi ve okuyuşlarını birbirinden ayırmayı sağlayan bir ilimdir.

Şayet Kıraat İlmi ortadan kalkmış olsa, Kur'ân-ı Kerim'in mütevâtir kıraatlarından bir kısmının kaybolması ihtimalinin yanı sıra, bu kıraatlara dayanan hükümler ve Kur'ân'ın manaları da anlaşılabilir hale gelecek ve mütevâtir kıraatları delil kabul eden fikhî konuların da dayanak noktaları kaybolmuş olacaktır. İşte bütün bu olumsuz sonuçları önleyen kıraat ilmidir.¹⁷

13 Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 212-213.

14 Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Fonetik Naklinin Tarihi*, *Tefsir El Kitabı*, Grafik Yayınları, Ankara, 2012 içinde, s. 61-62.

15 Ünal, Mehmet, *a.g.e.*, s. 64.

16 Karaçam. İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzul ve Kıraatı*, s. 236.

17 Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzul ve Kıraatı*, s. 236.

Kıraat İlmi, senetleri Hz. peygamber (s.a.v)'e ulaşmak üzere, Kıraat imamlarından gelen mütevâtir ve sahih nakillere dayanır. Bu ilim sayesinde; Kur'ân kelimeleri tahrif ve tağyirden korunur.¹⁸

Kıraat konusu, İslam'da en çok tecavüze uğramış, hatta buna bağlı olarak Kur'an'da yanlışlıkların olduğunu iddia edilmiştir. Müsteşrikler bu durumu bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Kıraat mevzuunda Kur'an hakkındaki tereddütlerini ve onun aslından bazı şeylerin zayi olduğu fikrine kapılacak derecede ileri gitmişlerdir. Mesela müsteşrik Nöldeke, Kur'an Tarihi adlı eserinde, Muhammed'e nazil olan vahiy, Kur'an'da hifzedilmemiştir, diye bir bölüm açmıştır. Filhakika Kur'an'ın yazı ile tespitine dair serdedilen görüşler ve bazı surelerin Kur'an'da olmadığına yönelik rivayetler¹⁹, müsteşrikleri haklı kılacak seviyeye ulaşmıştır. Bu durum karşısında Ebu Bekr b. Mücahid (ö. 324/935), kıraatların en sahih olanlarını tesbit etmiş ve bunları yedi olarak cem etmiştir.²⁰

Kıraat İlmi, Kur'an'ın Mushaf haline gelmesinden itibaren, İmam Mushafın yazı ve imlasının korunmasına da önemli katkı sağlamıştır. Şayet Kıraat İlmi ve onu temsil eden Kıraat âlimleri olmasaydı, bugün yeryüzünde Kur'an metninin birliği ve bütünlüğünden söz edilemezdi. Kur'ân kelimelerinin telaffuzu ve edasının Hz. peygamber'den işitildiği şekilde muhafazasında büyük rolü olmuştur. Bu açıdan bu ilmin, her dönemde üstlendiği rolü bilmek ve bu konuda ilim ve irfan sahiplerinin yetişmesi için gayret sarf etmenin gereği ortadır.

B. KLASİK TEFSİR MUKADDİMELERİNDE YEDİ HARF MESELESİ VE YORUMLARI

1. Kur'an'ın Yedi Harf Üzerine İndirilmesi

Klasik tefsir mukaddimelerinde birçok müfessir kıraat konusunu anlatırken ilk olarak başvurduğu Hz. Ömer ile Hişam b. Hakim arasında geçen olayın anlatıldığı hadistir. Bu hadisin ana teması, "*Kur'ân yedi harf üzerine indirilmesi*" meselesidir. Hz. Ömer, Hişam'ın namaz kılması esnasında Furkan Sûresi'ni, Peygamber (s.a.v)'in kendisine öğrettiğinden farklı okuduğunu işitir. Hz. Ömer namazı müteakip onu, Hz. Peygamber'e götürür. Rasûl-i Ekrem'e okuyuşlarını arz ederler. Hz. Peygamber, her ikisinin okuyuşunun da doğru olduğunu söyler ve bu konuda "*Kur'ân, yedi harf üzerine indirilmiştir, ondan kolayınıza geleni okuyun*"²¹ açıklamasını yapar.

18 Çetin, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 212.

19 Bkz. Müslim, Rada, 24; İbn Mace., Nikah, 36, Muvatta, Rada, 17; Ahmed b. Hanbel, V, 132.

20 Bkz. Cerrahoğlu, İsmail, *a.g.e.*, s. 102.

21 Buhâri, Fedâilü'l-Kur'ân, 5, 27, Bedü'-Halk, 6, Tevhid, 53; Müslim, Mûsâfırûn, 270, 272; Ebû Dâvûd, Vitir, 22; Tirmizî, Kur'ân, 9; Nesâî, İftitah, 37; Muvatta, Kur'ân, 5; Ahmed b. Hanbel, I, 24, 40, II, 300, 332; IV, 170.

Übey b. Kâ'b'la bir sahâbî arasında geçen bir diyalogu ifade eden hadisin de yine klasik tefsir mukaddimelerinde ön sıralarda yer aldığı görülmektedir. En iyi Kur'ân okuyanlardan biri olarak bildirilen Übey b. Ka'b'ın anlattığına göre Mescid-i Nebevî'de namaz kılan bir şahsın Hz. Peygamber'in kendisine öğrettiğinden farklı okuduğunu işitmiştir. Mescide giren bir başkası da arkadaşının tilavet ettiği gibi okumuştur. Übey, onların bu okuyuşlarından şüpheye düşmüştür. Namazı bitirdiklerinde işin doğruluğunu öğrenmek maksadıyla topluca Hz. Peygamber'in yanına gitmişlerdir. Hz. Peygamber, Übey'in yanına getirdiği kimselere okumalarını emir buyurmuş, neticede onların okuyuşunu güzel bulmuş ve beğenmiştir. Bunun Üzerine Übey'in içine (Hz. Peygamber'in ve Kur'ân'ın doğruluğuna yönelik) öyle bir şüphe düşmüştür ki, kendi ifadesine göre cahiliyye döneminde bile böyle bir şüphe ile karşılaşmamıştır. Hz. Peygamber, onun tereddütlü ve telaşlı halini görünce göğsüne vurmuş içini korku kaplayan ve üzerinden ter boşanan Übey'den şüphenin gitmesi için dua etmiştir. Daha sonra da "Ey Übey! Cebraîl, bana Kur'ân'ı bir harf üzere oku, diye gönderildi. Ben ona "ümmetime hafiflet" diye müracaatta bulundum. Bunun üzerine Cebraîl bana ikinci de: "Onu iki harf üzere oku" diye cevap verdi. Ben tekrar: "Ümmetime hafiflet" diye müracaat ettim Üçüncüde Cebraîl bana: "Onu yedi harf üzere oku" dedi.²²

Bu konuda başka rivayetler de bulunmaktadır. İbn Cerîr et-Taberî (310/922), tefsirinin mukaddimesinde tekrarları ile birlikte yedi harfle ilgili kırk kadar hadis rivayet etmiştir. Abdurrahman Çetin bu meseleyle ilgili *Yedi Harf ve Kıraatlar* adlı eserinde 64 kadar rivayeti almış ve değerlendirmiştir.²³ Keza Müfessirler, mukaddimelerinde yukarıda zikredilen hadisleri ve benzer hadisleri ele almış ve çeşitli tahlillerde bulunmuşlardır.

Başta Kütüb-i Sitte olmak üzere birçok hadis kitabında yer alan ve Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğini belirten hadisin, pek çok sahâbî tarafından bilindiği anlaşılmaktadır. Bu konuda Suyûtî (911/1505), Yedi Harf hadisinin rivayetinde sahâbenin isimlerini sayarak bunların sayısının 21 olduğunu belirtmekte ve bu konudaki rivayetlerin tevâtür derecesinde olduğu kanaatini taşımaktadır.²⁴ Aslında Peygamber (s.a.v)'in bu konuyla ilgili hadislerini işiten sahâbe, bu sayıdan daha fazladır. Nitekim Hz. Osman, bir gün minberde Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğini kimler duymuşsa söylesin demesi üzerine sayılmayacak kadar kişi ayağa kalkarak bu hadisi işittiklerini ifade etmiştir.²⁵

22 Müslim, Müsafirün, 273; Ahmed b. Hanbel, V, 125, 127-129.

23 Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, s. 44-88.

24 Celalüddin Abdurrahman es-Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Takdim ve talik, Msutafa Dîb, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, I, 987, I, 145.

25 Çetin, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 43.

Bu durum, Kur'ân'ın yedi harf üzerine indirildiği konusunu ele alan hadislerin sübutu ve sıhhati konusunda herhangi bir şüphenin olmadığı göstermektedir. Ayrıca kıraat âlimlerinin yanı sıra Tefsir, Kelam, Fıkıh, Hadis ilimleriyle meşgul olan birçok âlimin, yedi harf meselesi üzerinde görüş bildirmesi bu meselenin ehemmiyetini de göstermektedir.

Hz. Ömer ile Hişam b. Hakîm arasında geçen olayı anlatan hadis, Buhari, Müslim başta olmak üzere birçok hadis kaynağında zikredilmektedir. Hişam b. Hakîm ile Hz. Ömer'in her ikisinin Kureyş kabilesine mensup olup aynı lehçeyi konuşmalarına rağmen aralarında okuyuş ihtilafının olmasının illeti hakkında söz konusu kaynaklarda yeterli açıklama bulunmamaktadır.

İbn Hacer el-Askalânî (852/1448), Hz. Ömer ile Hişam arasındaki ihtilaf konusunu şöyle yorumlar: Hz. Ömer, Furkân Sûresi'ni Peygamber (s.a.v)'den daha önceden ezberlemiş ve öğrenmişti. Ezberlediğinin hilafına bu konuda farklı bir okuyuşun indirildiğini işitmemişti. Hişam ise, Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olanlar arasında yer alıyordu. Peygamber (s.a.v), ona son inen şekli ile okuttu. Aralarındaki ihtilaf bundan kaynaklanıyordu. Hz. Ömer'in, Hişam'ın okuyuşunu işitir işitmez reddetmesinin sebebi, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğini işitmemiş olmasıdır. Hz. Ömer, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğini ancak bu olayda duymuştur.²⁶

Furkan Sûresi, Mekke'de indirilmiştir. Yedi harf ruhsatı ise, hicretten sonra verilmiştir. Bu ruhsata bağlı olarak Furkân Sûresi'indeki ilgili âyetin başka bir kıratı da, Mekke'nin Fethinde Müslüman olan Hişâma öğretilmiştir. Hz. Ömer de yeni işittiği kıraatın doğruluğunu araştırmak üzere Hz. Peygamber'e müracaat etmiş ve mesele çözümlenmiştir. Bu olay, Hz. Ömer'in Kur'ân'a olan hassasiyetini göstermektedir.²⁷

2. Hadislerde Zikredilen Yedi Harften Ne Kastedildiğine Dair Görüşler

Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiği konusunda tereddüt yoktur. Hz. Peygamber'den Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğini bildiren hadisin dışında bunun mahiyetini açıklayan bir rivayet bulunmamaktadır. Bu yüzden hadiste zikredilen yedi harften ne kastedildiği ve neye delalet ettiği hususunda ihtilaf edilmiş, bu konuda çeşitli görüşler serdedilmiş ve neticede bir fikir birliğine varılamamıştır. Bu hususta klasik tefsir mukaddimelerinde ortaya atılan pek çok görüş vardır. Üs-

26 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihî'l-Buhârî*, Dâru'l-İhyâi't-Türâsî'l-Arabîyyi, Beyrut, 1988, IX, 21.

27 Çetin, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 46.

telik bu görüşlerin bir kısmı hemen hemen birbirine benzemektedir. Bu sebeple söz konusu fikirler, hülâsa olarak zikredilecektir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

a. Yedi Harf İle İlgili Çeşitli Görüşler

Yedi Harf'ten murat, Kur'ân'da bulunan va'd-va'id, muhkem-müteşâbih, helal-haram, kasas, emsâl, emir ve nehiydir.²⁸

Kur'ân kelimelerinin tilavet şeklini ve telaffuz keyfiyetini bildiren izhar, idğam, tefhîm, terkîk, med, kasır ve imâledir.²⁹

Yedi Harf'ten kastedilen, emir, zecr, helal, haram, muhkem, müteşâbih ve emsâldir. Yedi Harf'ten kastın nâsih, mensuh, muhkem, müteşâbih, mücmel, mufassal ve Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği tevîl olduğu da bildirilmiştir.³⁰

Yedi Harf'i, tilavet esnasında telaffuz keyfiyetini ifade eden idğam, izhar, tefhîm, terkîk, işba', med, kasır, teşdîd, telyîn, tahkik olarak yorumlayanlar olmuştur. Yine Yedi Harf'i, muhkem, müteşâbih, nâsih, mensûh, husus, umum ve kasas anlamında değerlendirilenler de olmuştur.³¹

Yedi Harf, emir, nehiy, va'd, va'id, ibâhe, irşâd, i'tibâr şeklinde açıklanmıştır. Yedi Harf'in, rubûbiyeti izhar, vahdâniyeti isbat, ulûhiyeti ta'zîm, Allah için ibadet etmek, şirkten kaçınmak, sevablara teşvik, azaplardan korkutmak şeklinde de tefsir edilmiştir.³²

Yedi Harf'ten maksat, mutlak ve mukayyed, âm ve hâs, nass ve müevvel, nâsih ve mensûh, mücmel ve müfesser, istisnâ ve kısımlarıdır. Yedi Harf ile murat edilen tezkir ve tenis, şart ve ceza, tasrîf ve i'rab, yeminler ve cevapları, cami ve müfred, tasğîr ve tazim, edatların ihtilaflarıdır. Yedi Harf, va'd, va'id, helal, haram, mevâiz, emsâl, ihticâc demektir. Yedi Harf, emir, zecr, terğîb, terhîb, cedil, kasas, meseltir. Yedi Harf, mukaddem, muahhar, ferâiz, hudûd, mevâiz, müteşâbih ve emsâldir.³³

Kurtubi (ö.671/1273), âlimlerin Yedi Harf ile ilgili 35 ayrı görüş belirttiğini ifade eder ve bunlardan önemli gördüğü 5 görüşü zikrederek

28 Hazin, Alaüddin b. Muhammed b. İbrahim, *Lübâbu't-Te'vil fi Meânî't-Tenzil*, Tashih, Abdüsselâm Muhammed Ali, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1971, 10; ayrıca bkz. Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1988, I, 274-275.

29 Hazin, *a.g.e.*, I, 10.

30 Tabersî, Ebû Ali Fadl b. Hüseyin, *Mecmau'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, tahkik, Seyyid Hâşim er-Rasûlî el-Mahallâti, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabîyyi, Lübnan, 2008, I, 12; Zerkeşi, *a.g.e.*, I, 275.

31 Ebu'l-Fadl Şihâbüddin Mahmûd el-Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, tashih, Muhammed Hüseyin, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997, I, 39.

32 Alûsî, *a.g.e.*, I, 39.

33 Geniş bilgi için bkz. Süyûtî, *a.g.e.*, 151-157.

değerlendirir.³⁴ Suyûti de diğer görüşlerle birlikte bu otuz beş görüşü maddeler halinde belirtir.³⁵ Abdurrahman Çetin ise yedi harfle ilgili zayıf kabul ettiği 51 görüşü sıralar, bunları zayıf kategorisinde değerlendirerek önemli tahlillerde bulunur.³⁶ Burada bu görüşleri serdetmek konuyu uzatacağından ilgililerin mezkûr eserlere başvurmaları yeterli olacaktır.

Yedi Harf'le ilgili görüşler, birbirine benzemekte ve değişik ihtimallere gelmektedir. Bu görüşlerin çoğu birbirine tedâhül etmiş, senedi, kimden nakledildiği ve niçin Yedi Harf'e tahsis edildikleri bilinmemektedir. Bu görüşlerin içerisinde öyle fikirler vardır ki, hakikatleri anlaşılmamaktadır. Ayrıca bu görüşlerin çoğu Hz. Ömer ile Hişâm arasında geçen hadisle çelişmektedir.³⁷

Çeşitli klasik tefsir mukaddimelerinde bu görüşlerin bazıları ele alınmış, hangi görüşlerin daha kuvvetli ve zayıf olduğu üzerinde durulmuştur. Yukarıda temas edildiği gibi Kurtubî, bunlardan beş tane-sini ele almıştır. Abdurrahman Çetin Yedi Harf'in ne anlam geldiğine dair ortaya çıkan ihtilafları yukarıda belirtildiği gibi zayıf ve kuvvetli şeklinde iki kategoride incelemiştir.³⁸ Az önce zayıf görüşler belirtilmiş ve bunlarla ilgili yorumlara nispeten yer verilmiştir. Meselenin daha da iyi anlaşılabilmesi için burada kuvvetli olduğu belirtilen görüşlerden birkaçını vermek istiyoruz.

b. Yedi Harf'in Yedi Dil Oluşuna Dair Görüşler ve Yorumlar

Bir kısım âlime göre, hadiste geçen el-ahruf's-seb'a'nın, delalet ettiği mana müşkil ve anlam açısından müteşabihdir. Zira harf kelimesi birçok manaya gelen ortak bir lafızdır. Hangi mananın kastedildiği anlaşılmamaktadır.³⁹

Abdurrahman Çetin'e göre bu görüşü kolayca reddetmek mümkün değildir. Hadiste geçen "el-ahruf" kelimesi, "vecihler, ifade tarzları" anlamındadır ve söz konusu olan da Kur'ân'ın kıraatidir. Fakat bunların ne olduğu hususunda net bir açıklama yoktur. "müşkillik" bundan kaynaklanmaktadır. Şayet böyle olmasaydı bu kadar çeşitli görüş ortaya çıkmazdı.⁴⁰

Keza hadislerde geçen "yedi adedi" gerçek bir sayıyı mı yani, yedi rakamını mı ifade ediyor yoksa bununla çokluk mu kastedilmiştir ki, bunu bilmek kolay değildir. Öte yandan Hadislerde zikredilen Yedi

34 Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993, I, 4650.

35 Süyûtî, *a.g.e.*, I, 153-156.

36 Çetin, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 112-121.

37 Süyûtî, *a.g.e.*, I, 156.

38 Bkz. Çetin, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 112, 123 (112-160).

39 Süyûtî, *a.g.e.*, I, 145; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 272.

40 Çetin, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 124.

Harfin müşkil olduğunu ve bunun müteşabihattan sayılmasının gerekliliğini söylemek de bir çözüm sunmamaktadır. Ancak Yedi Harf üzerinde yapılan bir sürü yorumun varlığı bu görüşün daha mutedil olduğunu da gösterebilir. Zira bu konuda meseleyle uzaktan yakından ilgisi olmayan birçok yorumun yapılması, en azından yanlış bir değerlendirmenin önüne geçer kanaatindeyiz. Zaten ahruf's-seb'a ile ilgili Hz. Peygamber tarafından bir bilgi olsaydı bu değerlendirmelerin hiçbirisi olmayacak ve kimse de zoraki yorumlara girerek kafa karışıklığına sebep olmayacaktı. Müsteşriklerin "mana ile kıraat, İslâmî hayatta en önemli nazariyedir; Çünkü bu, Kur'an nassını, her şahsın arzusuna teslim edilmiş, herkes dilediği şekilde onu tespit etmiştir"⁴¹ iddialarına mahal kalmazdı. Oryantalistlerin Kur'an üzerine yaptıkları tenkit ve açıklamaların en önemli malzemesi maalesef sıhhat derecesine bakılmaksızın gelişigüzel İslâmî kaynaklarda geçen bilgi ve yorumlar olmuştur.

Yedi Harften maksat, Arap kabilelerinin yedisinin dilidir ki, bu konu en çok taraftarı olan görüşü teşkil eder. Ebû Ubeyde Kâsım b. Sellâm (224/838), Muhammed es-Sicistânî (255/689), Ahmed b. Yahya b. Sa'leb (291/903)el Beyhakî Ebu Bekr Ahmed b. el Hasen (458/1065) gibi âlimler, sahih ve muhtar olan görüşün bu olduğunu öne sürerler.⁴² Fakat bu görüşü savunanlar arasında da görüş birliği yoktur. Belirli bir dayanakları olmadığı için dilin tespitinde "fasih"lik ölçüsünü baz almışlar ve tabii olarak bunların belirlenmesinde ittifak edememişlerdir.⁴³ Bu konuda ileri sürülen fikirlerden bazıları şunlardır:

ba- Kureyş, Hüzeyl, Temîm, Ezd, Rabia, Hevâzin ve Sa'd b. Bekr lügatleridir.⁴⁴

bc- Kinâne, Esed, Hüzeyl, Temîm, Dabbe, Sakif, Huza'a lügatleridir.⁴⁵

bd- Kureyş, Yemen, Curhûm, Hevâzin, Kudaa, Temîm, Tay lügatleridir.⁴⁶

be- Herbiri meşhur bir kabileye ait bütün Araplara dağılmış yedi lügattir.⁴⁷

bf- Beşi Hevâzin, ikisi de Kureyş ve Huzâa lügatleridir.⁴⁸

bg- Hüzeyl, Kinâne, Kays, Dabbe, Teymu'r-Ribâb, Esed b. Huzeyme ve Kureyş lügatleridir.⁴⁹

Görüldüğü gibi Yedi Harfin yedi lügat olduğunu söyleyenler de aralarında ittifak edememişlerdir. Diğer yandan Arap lügatlerinin yedi ile

41 Çetin, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 132.

42 Zerkeşi, *a.g.e.*, I, 276-277; Süyûtî, *a.g.e.*, I, 150; Alyûsî, *a.g.e.*, I, 39.

43 Çetin, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 125.

44 Süyûtî, *a.g.e.*, I, 150;

45 Zerkeşi, *a.g.e.*, I, 278

46 Süyûtî, *a.g.e.*, I, 155.

47 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Süyûtî, *a.g.e.*, I, 155

48 Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-A'lâm, Beyrut, 2002, I, 36.

49 Alûsî, *a.g.e.*, I, 40.

sınırlandırılmayacağı ve sayılmayacak kadar çok olduğu da ifade edilmiştir ve bu görüşe itiraz edilmiştir.⁵⁰

Bu görüş sahiplerine göre; Yedi Harfin yedi Arap lügati olduğu söylenmiştir. Ancak bundan Kur'an'ın tamamının yedi lügat ile indirildiği manası çıkarılmaz. Bir harfte yedi vecih yoktur. Bunlar Kur'an'da dağınık olarak bulunmaktadır. Kur'an'ın bir kısmı Kureyş, bir kısmı Hüzeyl, bir kısmı Hevâzin, bir kısmı Temîm, bir kısmı Ezd ve Rabia, bir kısmı Sa'd b. Bekr lügatleri ile indirilmiştir. Bu konuda onların hepsinin manası birdir.⁵¹ Burada "lügat" kelimesi ile "lehçe" nin murat edildiği anlaşılmaktadır.

İbn Kuteybe (276/889), Taberî(310/922) ve İbn Abdilber (463/1070) gibi âlimler tarafından bu görüş tenkit edilmiş, Kur'an'ın Kureyş lügati ile indirildiğini söylemişlerdir. Şayet Yedi Harften maksat yedi lügat olsaydı bir kısım insan, birbirinin okuyuşunu reddetmezdi. Hz. Ömer ile Hişâm b. Hakîm'in ikisi de Kureyşli olmalarına rağmen, kıraatlerinde ihtilaf etmişlerdir. Hz. Ömer'in Hişâmın dilini veya lehçesini bilmesi imkânsızdır.⁵²

Abdurrahman Çetin'e göre buradaki ihtilafın dilde değil, lehçe veya şive üzerinde olduğu söylenebilir. Zira aynı kabileye mensup iki kişinin dili değişik olamaz. Ancak lehçelerinde veya şivelerinde değişiklik söz konusudur. Arapça pek çok lehçeye sahip zengin bir dildir. Bu lehçeler arasında da, tabii olarak birçok farklılıklar mevcuttur. Hareke ve telaffuz farklılığından, harf ve anlam farklılıklarına kadar uzanan geniş bir alana yayılan bu konu, tabii ki kıraatleri de ilgilendirmektedir.⁵³

Hz. Ömer ile Hişâm'ın aynı kabileden olduğu göz önünde tutulursa onların arasındaki okuyuş farkının şiveden kaynaklandığını söylemek zordur ve meseleyi çözmektedir. Zira aynı kabileye mensup iki kişinin birbirinin okuyuşlarını anlamamaları düşünülemez. Ayrıca o günkü toplum yapısı, yerleşim biriminin dar bir alanda kurulması ve nüfus yoğunluğunun azlığı da dikkate alınırca Hz. Ömer ile Hişâm arasında geçen anlaşmazlığın lehçeye veya şiveye bağlanmasının da zorluğu ortadadır. Kanaatimize göre bu ihtilaf, çeşitli vecihlere hamledilebilir ki, ileride açıklanacağı üzere bu yorumu destekleyen âlimler de vardır.

Hz. Osman, Kur'an'ı çoğaltılması için kurulan komisyon üyeleri Zeyd b. Sabit, Said b. el-As, Abdullah b. Zübeyr ve Abdurrahman b. el-Haris b. Hişâm'a, Kur'an'ı yazarlarken Zeyd b Sabit ile Arapça bir

50 Taberî, *a.g.e.*, I, 25; Alûsî, *a.g.e.*, I, 39.

51 Zerkeşi, Burhanuddin, *a.g.e.*, I, 276.

52 Taberî, *a.g.e.*, I, 31-32; Zerkeşi, *a.g.e.*, I, 277-278.

53 Çetin, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 27.

kelimede ihtilaf ettiklerinde onu Kureyş lehçesi üzerine yazmalarını emretmiş ve Kur'ân'ın Kureyş lehçesi üzerine indirildiğini belirtmiştir.⁵⁴

Kur'ân'ın indirildiği dönemde Kureyş lehçesinin, lehçeler arasında hâkim ve en kapsayıcı bir lehçe konumunda olduğu bilinmektedir. Bu yüzden Mekke'ye ticari amaçla ya da Kabe'yi ziyaret maksadıyla taşradan gelenlerin bu lehçeden etkilenmeleri tabiidir. Öte yandan bu etkileşimlerin ve öğrenme faaliyetlerinin Kureyş lehçesinin yaygınlaşmasına da vesile olmuştur. Bunun neticesinde de Kureyş lehçesi büyük bir kitle tarafından konuşuluyor ya da anlaşılıyordu. Bu sebeple bu ikinci görüşün tamamen yanlış olduğu da söylenemez.

Abdurrahman Çetin'e göre Yedi Harf bünyesinde farklı kabilelerin farklı şiveleri sebebiyle bir takım değişik kıraatler bulunmaktadır. İdğam, ibdâl, hazif, ilâl, imâle, teshîl, işmâm, sıla, bazı eş anlamlı kelimeler vb. farklılıklar bunlar arasındadır. Ama Yedi Harfin tamamı bu değildir. Şu halde bu görüşte tenkit edilecek husus, Yedi Harf'i sadece yedi lügat gibi göstermektir.⁵⁵

c. Aynı Manaya Gelen Değişik Lafızların Yedi Vecih Olarak Değerlendirilmesi

Bazı âlimlerle göre Yedi Harften maksat, aynı manayı ifade eden kelimelerin yedi vechidir. Bu bağlamda "gelmek" anlamını içeren، هلم، قربي، اقبل، إلی، قصدي، نحوي، قربي kelimleri örnek gösterilmiştir. Görüldüğü gibi bu kelimelerin lafızları farklı manaları ise aynı ya da birbirine yakındır. Abdullah b. Vehb (197/812), Süfyan b. Uyeyne (198/813), Taberî (310/922), Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî (321/933) gibi birçok âlim bu görüştedir.⁵⁶ İbn Abdilberr (463/1070), ilim ehlinin çoğunun bu kanaatte olduğunu belirtmektedir.⁵⁷ Taberiye göre Yedi Harfin ihtilafı, manalarda değil ancak lafızlardadır. Burada hükümlerin ihtilafını gerektirecek şekilde manalarda ihtilaf yoktur.⁵⁸

Bu görüşün savunucuları, bu konudaki hadisleri ve sahabeden gelen kıraatleri delil gösterirler. Übey b. Ka'b, Bakara, 20. âyetteki مَسْؤًا⁵⁹ pasajını، مَرَوْا فِيهِ - سَعَوْا فِيهِ، İbn Mes'ud'un، الَّذِينَ آمَنُوا أَنْظَرُونَا، İbn Mes'ud'un، مَرَوْا فِيهِ - سَعَوْا فِيهِ، İbn Mes'ud'un، الَّذِينَ آمَنُوا أَنْظَرُونَا kelimesini، أمهلونا-أجرونا، Duhân Sûresi, 44. âyetteki طَعَامَ الْيَتِيمِ deki طَعَامَ الْيَتِيمِ kelimesini الفاجر-اليتيم şeklinde okumaları gösterilen örneklerden

54 Askalâni, *a.g.e.*, IX, 7, 16.

55 Çetin, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 129.

56 Taberî, *a.g.e.*, I, 28, 32; Kurtubî, *a.g.e.*, Alûsî, *a.g.e.*, I, 39; İbn Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharrer'ül-Veciz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2011, I, 43; Muhammed b. Hüseyin el-Kummî en-Nisâbüri, *Garâibü'l-Furkân ve Râğâibü'l-Furkân*, Dâru'l-Kütüb'ül-İlmiyye, Beyrut, 1996; I,23-24.

57 Süyûtî, *a.g.e.*, I, 148.

58 Taberî, *a.g.e.*, I, 28

59 Hadid, 57/13

bazılarıdır.⁶⁰ Enes b. Malik de Müzzemmil Sûresi, 6. ayette geçen واقوم واصوب قیلا pasajını واصوب قیلا şeklinde okumuş ve kendisine buranın واصوب değil واقوم olduğu söylenince أَهْيَأُ أَقَوْمٌ، أَصُوبٌ kelimelerinin hepsinin bir olduğunu (aynı manaya geldiğini) belirtmiştir.⁶¹

Daha önce belirtildiği gibi Taberi, yedi harfle ilgili ihtilafların، هلم، تعال، اقبل، gibi lafzi farklılıklar olduğu ve bunların aynı manaya gelip hükümlerde değişikliği gerektirecek değişikliklere sebep olmadıkları görüşündedir.⁶²

İbn Teymiyye' (728/1328) Kur'an-ı Kerim'in indirildiği Yedi Harf'in mana çelişmesine sebep olmadığını, bunların bazen aynı bazen de yakın manalar ifade ettiğini, tenevvu, tegayyür ihtilafı olduğu için birbirlerinin arasında çelişki ve zıtlık olmadığını ve Müslümanların bu konuda tartışmaya girmediklerini belirtmektedir.⁶³

Kamil Miras, Yedi Harf'in yedi Arap lehçesi olduğunu, Asr-ı Seadet'te Kur'an'ın Kureyş, Hevazin, Sakif, Tayy, Yemen, Hüzeyl ve Temim lügati üzerine okunduğunu ifade eder. Ayrıca o, Kureyş lügati üzerine inen Kur'an'ın bazı kelimeleri Hüzeyl, bazıları Hevâzin ve diğer kabilelerin selika-i lisanlarıyla dillerine göre inmiş ve öylece okunmuştur.⁶⁴

Suphî Sâlih'e göre şayet Peygamber aleyhisselâm'ın, başlangıçta aciz ve ihtiyarlara kolaylık göstermek ve kendi lehçeleri ile telaffuz etme güçlülüğünden dolayı onlardan her birine kendi lügati ile okumalarına izin vermesi doğru ise bu durum, onları bu kıraatleri sabit kılmalarına ve Kur'an'ın indiği harfler olarak yazmalarına müsaade ettiği anlamına gelmez. O halde Peygamber (s.a.v)'in bu çeşit kıraatlerdeki çerçeveyi genişletmesi, ancak özel durumlarda bazı şahıslara kolaylık göstermek içindir.⁶⁵

Abdurrahman Çetin'e göre bu görüş yanlış olmamakla birlikte yetersizdir. Ayrıca Yedi Harf'e sınırlı bir açıklama getirmektedir. Öte yandan bu çeşit görüşlerin dışındaki vecihlere değinmemektedir. Ona göre, bu görüş sahipleri, Yedi Harf ruhsatının esas gayesinin "kolaylık" olduğunu ve bir çelişki ifade etmediğini vurgulamayı amaçlamışlardır. Bu husus yukarıda da değinildiği üzere Abdullah b. Mes'ûd ve Enes b. Malik'in sözlerinde açıkça görülmektedir.⁶⁶

60 Kurtubî, *a.g.e.*, I, 47; Süyûtî, *a.g.e.*, I, 148-149.

61 Taberi, *a.g.e.*, I, 29; Kurtubî, *a.g.e.*, I, 51; İbn Atiyye, *a.g.e.*, I, 47.

62 Taberi, *a.g.e.*, I, 28, 31, 32.

63 Çetin, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 131.

64 Kâmil Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, VII, 316-317.

65 Suphî Sâlih, *Mebâühis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Derseâdet, İstanbul, ts. s. 108

66 Çetin, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 133.

Yukarıdaki değerlendirmelere göre düşünülduğünde, Yedi Harf meselesi hakkında kesin bir şey söylemek, bunun anlamı, şu şekildedir diyerek kesin ifadeler kullanmak ve kanaatler serdetmek hiç de kolay görünmemektedir. Tabii ki, daha isabetli olan görüşün yanında yer almakta da bir beis yoktur.

d. “Yedi” Sayısının Çokluk İfade Etmesi

Bir kısım âlim, hadiste geçen yedi rakamını çokluk olarak değerlendirmiştir. Bu görüşe göre Yedi Harften maksat sayısal olarak bilinen yedi rakamı olmayıp kolaylık, genişlik ve çokluk ifade etmek için zikredilmiştir. Bu görüş Kadî İyâd’a (544/1149) nispet edilmiştir.⁶⁷ Suphi Salih’e göre yedi sayısı ile çokluk murat edilmemiştir. Süyûtî de, bu görüşü çeşitli deliller getirerek reddetmektedir.⁶⁸

Hadiste geçen es-seb’a lafzıyla belirli bir sayı kastedilmemiştir. On’lu sayılarda yetmiş’in, yüz’ü sayılarda yedi yüz’ün çokluğu ifade etmesi gibi, bir’li sayılarda da yedi çokluk ifade eder.⁶⁹ Hadiste kastedilen yedi’den çokluk değil gerçek yedi rakamı kastedilmiştir.⁷⁰

İsmail Cerrahoğluna göre, hadiste geçen yedi rakamının anlaşılması için sâmi kavimler nezdinde ifade ettiği mana üzerinde durulması gerekir. Gerek Kur’ân-ı Kerîm’de ve gerekse diğer mukaddes kitaplarda, kesretten kinaye olarak birçok adetlerin kullanıldığını söyleyen Cerrahoğlu, hadislerin ifadesinden de bu hususun biraz sezildiğini açıklayarak “Cibril üç defa gidip geliyor, dördüncüde Yedi Harf’e müsaade ediliyor. Acaba bu yedi rakamının ifade ettiği şey, yedi sayısı mıdır? Yoksa birçoğunun ifadesi midir?”⁷¹ şeklinde kanaat serdetmektedir.

Maurice Bucaille (1920-1998) hadiste geçen Yedi Harf konusu ile bir alakası olmamakla birlikte Kur’ân’da geçen yedi sayısı hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Âlemler tabiri, Kur’ân’da onlarca defa geçer. Gökler ise, sadece çoğul olarak geçmekle kalmaz, ayrıca sembolik bir değer belirten yedi rakamıyla nitelendirilir. Yedi rakamı, bütün Kur’ân’da, muhtelif hususlar içinde yirmi dört defa kullanılır. Bu rakam ekseriya “müteaddit” anlamına gelirse de, bu rakamın bu manadaki kullanımının sebebi açık olarak bilinmemektedir. Yunanlılarda ve Romalılarda da yedi rakamının, aynı müphem birçoğluk anlamını ifade ettiği anlaşılır...”⁷²

67 Süyûtî, *a.g.e.*, I, 145; Alûsî, *a.g.e.*, I, 38.

68 Suphi Salih, *a.g.e.*, s. 103-104.

69 Hazin, *a.g.e.*, I, 10; Çetin, *a.g.e.*, s. 134.

70 Süyûtî, *a.g.e.*, I, 145-146; Alûsî, *a.g.e.*, I, 38

71 Cerrahoğlu, İsmail, *a.g.e.*, s. 99.

72 Maurice Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes Kur’an ve Bilim*, Çev. Suat Yıldırım, T.Ö.V. Yayın. İzmir, ts. s. 208-209.

Bu yorum, yukarıda temas edildiği gibi hadiste zikredilen Yedi Harfle ilgili değildir. Ancak bu, Kur'an'da çokluk ifade eden kavramların bulunmasını açısından önem arz etmektedir. Arap toplumunda çokluktan kinaye olarak bir kısım kelimeler kullanılmazdı Kur'an, çokluk anlamını içeren ya da anımsatan sözcükler kullanmazdı. Zira Kur'an, o toplumun diliyle inmiş ve onlara anlayacağı kavramlarla hitap etmiştir. Hadislerde de bu tür sayıların açıklaması yapılırken gerçek anlamlarının yanı sıra çokluk ifade eden lafızlar kullanılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Kur'an ve hadislerden bazı örnekler vermede yarar vardır.

وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

*“Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*⁷³

Âyette deniz (büyük deniz/Okyanus) kelimesi, mürekkep mertebesinde kullanılmıştır. Yedi deniz mürekkeple doldurulmuş ve onun mürekkepleri kesilmeksizin sürekli olarak akıyor. Yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa ve buna yedi deniz daha katılsa, bu kalemlerle ve mürekkeplerle Allah Teâlâ'nın kudretine ve vahdaniyetine delalet eden sanatını (kelimelerini) yazamaz, kalemler ve mürekkepler biter yine de O'nun sözleri tükenmezdi.⁷⁴

Görüldüğü gibi bu âyette “yedi deniz” ve “aklâm” kelimeleri ile çokluktan kinaye yapılmış ve Allah Teâlâ'nın birliğini, vahdaniyetini ve sanatını yazmaya kalemlerin güç yetiremeyeceği ve mürekkeplerin bunları yazmaya kâfi gelmeyeceği vurgulanmıştır. Zira O'nun kelimeleri, ilmi sonsuz ve sınırsızdır.

اسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا
بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

*“Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme (fark etmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir. Bu, onların Allah ve Resûlünü inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Allah, fasık topluluğu doğru yola iletmez.”*⁷⁵

73 Lokman, 31/27.

74 Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâfû an Hakâiki Gavâmid'it-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Tashih, Mustafa Hüseyin Ahmed, Beyrut, ts. III, 501; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir el-Camiu beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Te'fîr*, Tashih, Ahmed Abdusselâm, Beyrut, 1994, III, 393; IV, 302.

75 Tevbe, 9/80.

Âyette geçen “seb’in” (yetmiş) kelimesini, Zemaşşerî (538/1143)⁷⁶, Râzî (606/1210)⁷⁷, Beydâvî (685/1286)⁷⁸, Nesefî (710/1310)⁷⁹, Muhammed Hamdi Yazır (1877/1942)⁸⁰ gibi bazı müfessirler, “çokluk” olarak yorumlamışlardır.

Çokluktan kinaye kastedildiğini bir başka deyişle yedili, yetmişli ve benzeri sayılardan bazen gerçek rakam değil de çokluğunu murat edildiğine birkaç hadisi de örnek vermek istiyoruz.

Rasûl-i Ekrem bir hadisinde “*Mümin bir bağırsağa içer; kâfir ise yedi bağırsağa içer*”⁸¹ buyurmuştur.

Hz. Peygamber, bu hadisinde gerçek “yedi” rakamı ile müminin az, kâfirin ise çok yediğine işarette bulunmuştur. Kendisine gelen kâfir bir misafire koyun sağılmasını emretmiş ve art arda bu sağılma işi devam etmiş ve kâfir yedi kez süt içmiş ve ancak doyabilmiştir. Burada kastedilen azlık çokluk değil, kâfirin ihtirasına ve dünyaya aşırı bağlılığına dikkat çekilmiştir.

“*Kıyametin dehşetinden insanlar öyle terlerler ki, çıkan terleri, yetmiş arşın yere kadar nüfuz eder, öyleki kulaklarına varıncaya kadar onları kuşatır (gem altına alır).*”⁸²

Kıyamet gününde insanlar çok fazla ter dökmesinin sebebi, o günün sıkıntı ve dehşetinin onları kuşatması ve güneşin tepelerine yaklaşmasıdır. Hadiste kıyametin şiddetinden dolayı insanların çok terleyeceğine işaret edilmiş ve çokluk ifade eden “seb’in” (yetmiş) kelimesi ile çokluktan kinaye yapılmıştır.

Arap dilinde hiç sayı kastedilmeden bazı ifadelerin kesret ifade ettiğine dair şu örnek verilebilir.

Hz. Aişe'nin rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a.v), Şaban ayının on beşinci gecesinde onun hücrelerinde bulunuyordu. Peygamber (s.a.v), bir ara yatağından kalkarak baki Kabristanlığına gitmişti. Buradan sonrasını Hz. Aişe'den dinleyelim: “Bir gece Rasûlullah (s.a.v)'in yanından ayrıldığını fark ettim. Onu aramaya çıktım. Onu Baki' (mezarlığın) da buldum. Beni görünce “*Allah ve Rasûlünün sana haksızlık etmesinden mi korktun?*” buyurdu. Ben de ‘Ey Allah'ın Rasûlü! Senin

76 Zemaşşerî, *a.g.e.*, II, 295.

77 Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsiru'l-Kebir)*, Beyrut, 1990, XVI, 118

78 Beydâvî, Nâsirüddin Ebû Said Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, (Kitab Mecmua mine't-Tefâsir içinde), Beyrut, ts. III, 167.

79 Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâuku't-Te'vil*, (Kitabun Mecmua mine't-Tefâsir içinde) Beyrut, ts. III, 167.

80 Yazır, *a.g.e.*, IV, 2595.

81 Müslim, Eşribe, 186..

82 Buhârî, Rikâk, 47.

bazı hanımlarının yanına gittiğini sandım' diye cevap verdim. Bunun üzerine Rasûlullah "Şaban ayının yarısı olunca Allah Azze ve Celle'nin rahmeti dünya semasına iner. Bu gecede Allah, Kelb kabilesinin koyunlarının tüylerinin sayısından daha fazla kişiyi bağışlar."⁸³

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere bazı âyet ve hadislerde geçen ifade ve sayılar çokluktan kinaye olarak zikredilmiştir. Bunlarda olduğu gibi Kur'an'ın "Yedi Harf" üzere indirildiğini ifade eden hadislerde geçen "es-seb'a" (yedi) kelimesi çokluktan kinaye olabilir. Kesin olmamakla birlikte kanaatimizce bu görüşün de kayda değer bir yönünün bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

Peygamber (s.a.v)'in bazı hadislerinde sayılar geçmektedir. Ancak Peygamber (sa.v.), bunları şıklar halinde belirtmiştir. Hz. Peygamber, "İslam beş temel üzerine kurulmuştur"⁸⁴ buyurarak bunları izah etmiştir. "Müslüman'ın Müslüman üzerinde altı hakkı vardır"⁸⁵ buyurmuş, bunları açıklamıştır. "Yedi sınıf insan vardır ki, hiçbir gölgenin olmadığı kıyamet gününde Allah onları, gölgesinde gölgelendirecektir"⁸⁶ diyerek bunları beyan etmiştir. Ancak Kur'an'ın Yedi Harf üzerine indirildiğini belirttiği hadiste geçen yedi harfin mahiyeti ile ilgili bir açıklaması bulunmamaktadır.

Abdurrahman Çetin, hadiste geçen yedi lafzının çokluktan kinaye olduğunu belirterek bu konuda şu değerlendirmede bulunmaktadır. "Ancak Peygamberimiz "Kur'an Yedi Harf üzere indirilmiştir" buyurmuş fakat bunları teker teker saymamış ve bunların neler olduğu hakkında malumat vermemiştir. Bu yüzden sahâbe de bu hadisteki yedi rakamını "genişlik, çokluk, kolaylık, ruhsat" olarak anlamış olacak ki, birisi gidip de: "Ya Rasûlallah! Bu yedi harf nedir, bize bunu sayar mısınız, açıklar mısınız?" deme ihtiyacını duymamıştır. Herhalde onlar da, "yedi Harfi" ayılacak yedi madde olarak görmemişlerdir. Eğer böyle değerlendirmemiş olsalardı, Kur'an gibi üzerinde titredikleri önemli bir konuda mutlaka Peygamberimiz'den bir açıklama isterlerdi."⁸⁷

Çetin, Süyûtî'nin ve Suphi Salihî'n bu görüşe katılmadığını ifade ederek onların getirdiği delilleri analiz ettikten sonra şu değerlendirmeyi yapar: "Yedi Harf, Müslümanlara Kur'an okumada kolaylık ve genişlik sağlamak için verilmiş bir ruhsattır. Anacak illâ yediyi bulmak için zorlamanın bir faydası da yoktur. Bütün bunlardan sonra Yedi Harfin; yedi ile sınırlı olmayan ve Kur'an'ın bir an önce benimseyip yayılabilmesi gayesi ile getirilmiş bir "kolaylık, genişlik ve çokluk"

83 Tirmizî, Savm, 38; İbn Mâce, İkâmet, 191; Nesâî, Cenâiz, 103; Ahmed b. Hanbel, VI, 221.

84 Buhârî, İman, 1, Müslim, İman, 19.

85 Buhârî, Cenâiz, 2; Müslim, Selâm, 4.

86 Buhârî, Ezân, 36; Tirmizî, Zühd, 53.

87 Çetin, Abdurrahman, a.g.e., s. 137-138.

esasına dayanan bir takım vecihler ve okuma kolaylıkları olduğunu söyleyebiliriz.”⁸⁸

Bu ruhsatın Medine döneminde verildiği göz önüne alınırsa Çetin’in görüşünün makul olduğu söylenebilir. Zira Medine döneminde artık İslam devletinin sınırları genişlemiştir. Arap olmalarına rağmen çeşitli şive ve lehçelere mensup kabile ve kavimler İslam’ı kabul etmiştir. Hz. Peygamber, aslında ve manasında değişiklik olmamak kaydıyla, İslamla müşerref olan kesimlere kolaylık olması açısından bir kısım vecihlerle okumaya izin vermiştir. Tabii ki bu izni, hadislerde de açıkça belirtildiği gibi vahyin rehberliğinde ve Cebrail’in (a.s.) öğretisi ile gerçekleştirmiştir. Bu yorumlar elbette kesinlik ifade etmemektedir. Zira yukarıda işaret edildiği gibi, Hz. Peygamber’den hadiste zikredilen yedi kelimesi üzerine sarahaten bir ifade bulunmaması, bu zorluğu beraberinde getirmektedir.

e. Yedi Harf’in “Yedi Vecih” Olarak Yorumlanması

Hadiste geçen Yedi Harften maksat, yedi vecihtir. Bu görüşü savunan âlimler de çoktur. Bu fikirde olanlar, kendi açılarından yedi vecihi tespit etmeye çalışmış ve buna dair çeşitli deliller ortaya koymuşlardır. Ebu Hatim es-Sicistânî, İbn Kuteybe, Kâdî Ebu Bekir b. Tayyib el-Bakillânî, Mekki b. Ebî Talib, İbnü’l-Cezerî, Suphi Salih gibi âlimler, bu görüştedir. Bu konuda birkaç örnekle iktifa etmek istiyoruz.

Kâdî Ebu Bekr b. Tayyib, kıraatteki vecihlerle ilgili görüşleri incelediğini ve bunun yedi şekilde vukuu bulunduğunu ifade eder.

ea- Kelimenin manası ve suretinde (şeklinde) değişiklik olmayıp hareketinde vuku bulan değişiklikler. وَ أَطَهَّرَ هُنَّ أَطَهَّرَكُم، وَ أَطَهَّرَ ayetinde⁸⁹ olduğu gibi.

eb- Kelimenin suretinde değil, irabla manasında olan değişiklikler. وَ رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَ بَاعِدْ وَ örneğinde⁹⁰ olduğu gibi.

ec- Kelimenin suretinde olmayıp harflerin değişmesiyle manasında vuku bulan değişiklikler. وَ نُشْرُهَا نُشْرُهَا وَ نُشْرُهَا kelimelerinde⁹¹ olduğu gibi.

ed- Kelimenin sureti değişip manası baki kalan değişiklikler. كَالصَّوْفِ كَالصَّوْفِ كَالصَّوْفِ ayetinde⁹² olduğu gibi.

ee- Kelimenin hem manasında hem de suretinde meydana gelen değişiklikler. وَ طَلَّحَ مَنْضُودَ، وَ طَلَّحَ مَنْضُودَ ayetinde⁹³ olduğu gibi.

88 Çetin, *a.g.e.*, s. 138-141.

89 Hud, 11/78.

90 Sebe’, 34/19.

91 Bakara, 2/259.

92 Karia, 101/5.

93 Vaka, 56/29.

ef- Takdim ve tehirle meydana gelen farklılık. وجاءت سَكْرَةُ الموتِ با لحق، وسكرة الحق بالموت ayetinde⁹⁴ olduğu gibi.

eg- Ziyade ve noksanlıkta ortaya çıkan değişiklikler. - تسع و تسعون نعجةً - أما ا الغلام وكان ابواه مؤمنين كافرأ فكان örneğinde⁹⁵ olduğu gibi.⁹⁶

İbn Kuteybe'nin (276/889), yedi vecihle ilgili görüşleri şöyledir

1- Kelimenin irabında veya harekesinde olup yazısında ve manasında meydana gelmeyen değişiklikten doğan farklar.

2- Kelimenin irabında veya harekesinde meydana gelip manasını değiştiren ancak yazılışı değişmeyen farklılıklar.

3- Kelimenin irabında değil harflerinde meydana gelen değişikliklerdir ki, burada mana değişir yazı ise değişmez.

4- Kelimede yazılış şeklini değiştirip manayı değiştirmeyen ihtilaflar.

5- Kelimede yazılışın ve mananın değiştiği farklılık.

6- Takdim ve tehir açısından meydana gelen farklılık.

7- Ziyade ve noksanlıktan doğan ihtilaflar.⁹⁷

Bazı âlimler de yedi harfi yedi vecih olarak değerlendirmiş ve bu konuda şu yorumu yapmışlardır.

a- Bir lafzı (kelimeyi) başka bir kelime ile değiştirmek. الحوت kelimesini السمك kelimesi ile değiştirmek gibi. İbn Mesud كالعهن المنفوش pasajını⁹⁸ كالصوف المنفوش şeklinde okumuştur.

b- Bir harfi başka bir harf ile değiştirmek. التابوة kelimesini⁹⁹ التابوة şeklinde okunması gibi.

c- Takdim-tehir. أفلم يَأْسِ الذين آمنوا آيةً¹⁰⁰ أفلم يَأْسِ الذين آمنوا آيةً şeklinde okunması gibi.

d- Harf ziyadesi veya noksanlığı. مالیه -سلطانيه kelimelerinde¹⁰¹ olduğu gibi.

e- Asli harekelerin değişmesi. تَحْسَبَنَّ kelimesinin¹⁰² "sin" harfinin kesresi ile تَحْسَبَنَّ şeklinde okunması gibi.

94 Kaf, 50/19.

95 Sad, 38/23; Kehf, 18/80.

96 Kurtubi, a.g.e., I, 49; İbn Atiyye, a.g.e., I, 43.

97 Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'an*, Beyrut, 1978, s. 36-38; Çetin, Abdurrahman, a.g.e., s. 142.

98 Karia, 101/5.

99 Bakara, 2/248.

100 Ra'd, 13/31.

101 Hakka, 69/28-29.

102 Al-i İmran, 3/169, 188; İbrahim, 14/42, 47; Nur, 24/57.

f- İ'rab ihtilafları. İbn Mesud'un, ما هذا بَشْرًا ayetini¹⁰³, ما هذا بَشْرٌ şeklinde okuması gibi.

g- Tefhim ve İmale gibi farklılıklar. Bu farklılıklar dilin kendisinde değil tezyin ve lahn açısından gerçekleşmektedir.¹⁰⁴

Suphi Salih'e göre Yedi Harfle ilgili görüşlerin en doğrusu, ifrat ve tefritten en uzak olanı, yedi vechi ifade eden görüştür. Yedi harften murat -Allah en iyisini bilir- Allah Teâlâ'nın bu ümmete genişlik/kolaylık olarak tayin ettiği yedi vecihtir. Kârî hangi vecihle okursa isabet etmiş yani doğru okumuştur.¹⁰⁵ Suphi Salih'in bu konudaki görüşleri şöyledir.

a- Mâna ister değişsin ister değişmesin irab vecihlerindeki değişiklikler. Manada olan değişikliğe dair من ربه كلمات فتلقى آدمٌ ayeti¹⁰⁶ "te" harfinin ötresi ile okunması misal verilmiştir. Manada olmayan değişikliğe dair ise ولا يضرُّ كاتب ولا شهيد ayetindeki¹⁰⁷ ولا يضرُّ kelimesinin ولا يضرُّ şeklinde okunması örnek verilmiştir.

b- Harflerdeki farklılıklar. Bu da yazının şekli (sureti) değil mananın değişmesiyle olur ki, bu bazen noktalar açısından ihtilaf (değişiklik) şeklinde ifade edilir. يعلمون وتعلمون misallerinde olduğu gibi. Veya mana yönünden değil yazının (suretin) değişmesiyle gerçekleşir. الصراط المسيطرون والاصراطون - kelimelerinde olduğu gibi.

c- İsimlerin müfred, tensiye, cemi, müzekker ve müennes oluşlarındaki ihtilaflar (farklılıklar) امانات والذين هم لأماناتهم وعهدهم راعون ayetinde¹⁰⁸ امانات kelimesinin والذين هم لأماناتهم وعهدهم راعون şeklinde müfred okunması gibi.

d- Bir kelimenin diğer kelime ile değişmesinden dolayı meydana gelen farklılık. كالصوف المنفوش - كالعهن المنفوش misalinde olduğu gibi.

e- Takdim ve tehir ihtilafları.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ayetinde¹⁰⁹ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ kelimelerinin takdim ve tehirle فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ şeklinde okunması gibi.

f- Ziyade ve noksanlıktan doğan farklılıklar. واعِدُّ لَهُمْ جَنَاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأنهار ayetinin¹¹⁰ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأنهار şeklinde "min" harfi cerinin ziyadesiy-le okunması gibi ki, bu her iki okuyuş da mütevatir kıraattir. Noksan-

103 Yusuf, 12/31.

104 Muhammed b. Hüseyin el-Kummî en-Nisâbüri, *Tefsîru Ğarâibü'l-Kur'ân ve Furkân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, I, 24-25.

105 Suphi Salih, *a.g.e.*, s. 108-109.

106 Bakara, 2/37.

107 Bakara, 2/282.

108 Mü'minun, 23/8.

109 Tevbe, 9/111.

110 Tevbe, 9/100.

lıktan doğan farklılığa misal: وقالوا اتخذ الله ولدا ayeti¹¹¹ “vavsız” olarak قالوا ما خلق ما خلق ayeti¹¹² şeklinde okunmuştur. وقالوا اتخذ الله ولدا ayeti¹¹² şeklinde de kıraat edilmiştir.

g- Lehçe farklılıkları. Feth, imale, terkik, tefhim, hemze, teshil muzari harfinin kesresi ile okunması, bazı harflerin kalbi, müzekker mim’lerin işbai ve bazı hareketlerin işmamı gibi.

اتي-موسي-بلي¹¹³ ayetlerinde هل اتيك حديث موسي- بلي قادرين ان نسوي بنانه kelimeleri kesreye meyilli olarak imale ile okunur. خبيرابصيرا kelimelerinde geçen “ra” harfleri ince okunur. الصلاة والطلاق kelimelerindeki “lam” harfi ince okunur.¹¹⁴

Suphi Salih’e göre, yukarıda yedi vecihle ilgili sayılan hususlar Kur’an’ın edası yönünden olan farklılıklar (ihtilaflar) dır. Bu yedi vecihin bir kelimedede olması şart değildir. Bazen kelimenin yapısına göre bir kelimedede iki veya daha fazla vecih olabilir. Bazen de yalnız bir vecih olabilir. Kur’an yedi harfle indiği sırada Peygamber (s.a.v), sahabenin arasında bulunuyordu. Hz. Peygamber onlara okuyor ve yeri geldiğinde onları bu konuda uyarıyordu. Onların çoğu ümmiydi; okuma yazma bilmiyorlardı. Onlar, vecih farklılıklarından doğan değişikliklerin, bütün Kur’an kelimelerinde yedinin dışına çıkmayacağını biliyorlardı. Böylece Peygamber (s.a.v)’in tespit ettiği üzere onların çeşitli kıraatleri pratik olarak cem olmuştu. Kur’an’ın yedi harfle indiğine dair bilgi bize kadar böylece ulaştı ki biz bunu ancak istinbat ve istikra (inceleme/tetkik) yoluyla bilmekteyiz.¹¹⁵

İsmail Karaçam, Yedi Harfle ilgili meseleleri detaylı bir şekilde incelemiş, konuyla ilgili pek çok görüşü tahlil ettikten sonra Suphi Salih’in görüşünün itimada şayan olduğunu belirterek bu görüşten yana olduğunu açıklamıştır.¹¹⁶

Daha önce belirttiği gibi Yedi Harfle ilgili bir nas ve herhangi bir rivayet bulunmamasından dolayı insanlar bunun tayininde ihtilaf etmişlerdir.¹¹⁷ Hz. Peygamber, Kur’an’ın yedi harf üzere indirildiğini çeşitli hadislerinde bildirmiş, ancak yedi harften maksadın ne olduğunu açıklamamıştır. Ancak sahâbe, yedi harfin ne olduğunu bildiği için bu konuda Hz. Peygamber’e bir şey sormamıştır. Meselenin doğası gereği yedi harften maksadın ne olduğunu bilmeselerdi elbette Peygamber (s.a.v)’e bunun hangi anlama geldiğini sorarlar ve bu rivayetler bize

111 Bakara, 2/116.

112 Leyl, 92/3.

113 Kıyame, 75/4; Naziat, 79/15.

114 Geniş bilgi için bkz. Suphi Salih, *a.g.e.*, s. 109-116.

115 Suphi Salih, *a.g.e.*, s. 116.

116 Karaçam, İsmail, *Kur’an-ı Kerim’im Nüzulü ve Kıraatı*, s. 106.

117 Zerkeşi, *a.g.e.*, I, 270.

kadar ulaşırdı. Yedi harfle ilgili görüşlerin ve yorumların çok olması da bundan kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede Yedi Harf le ilgili açıklamaların ve yapılan analizlerin kesinlik kazandığı söylenemez. Ancak bazı yorumların gerçeğe daha yakın olduğu söylenebilir ve isteyen o fikrin yanında yer alabilir.

Yedi harfin yedi vecih olduğunu söyleyen âlimler, bu tespiti kendi kanaatlerine göre yapmışlardır ki, bunların bir kısmı ortak görüşlerdir. Öte yandan bir âlimin kabul ettiği bir vecih, diğerinin kabul etmemesinin veya bir hususun bazen bir bazen de iki veya daha fazla madde içinde zikredilmesinin yedi sayısına uyma zorunluluğundan kaynaklandığı söylenebilir.¹¹⁸

Abdurrahman Çetin, yedi harfle ilgili fikirleri değerlendirmiş, Yedi Harften maksadın, yedi vecih olduğunu söyleyenlerin belirli bir yedi vecih üzerinde ittifak edemediklerini ve bunların çoğunun ortak vecihler olduğunu belirtmiştir. Yedi Harf'i vecih olarak ele alan görüşünün en makul olduğunu söyleyen Çetin, tenkit edilecek hususun ise “yedi” içinde kalma mecburiyetinin duyulmuş olmasıdır, şeklinde görüş bildirmiştir.¹¹⁹ Bu konuyu daha fazla uzatmak istemiyoruz.

118 Bkz. Çetin, Abdurrahman, s. 141.

119 Çetin, Abdurrahman, a.g.e., s. 148-149.

NETİCE

Hadiste zikredilen Yedi Harf'in ne anlama geldiğini tam olarak tespit etmek oldukça zor bir meseledir. Yedi Harf'in ne olduğuna dair bir nassın ve herhangi bir rivayetin olmayışı bu görüşü doğrular mahiyettedir. Ancak bazı görüşler daha fazla taraftar bulmuş ve daha fazla kabul görmüştür. Klasik Tefsir mukaddimelerinde ve çeşitli eserlerde Yedi Harf'in, çokluk ifade ettiği, bu konunun müteşâbihattan olduğu, aynı anlamı ihtiva eden değişik lafızlar olarak değerlendirildiği, Arap kabilelerinden yedi kabilenin dilini teşkil ettiği, yedi vecih olarak yorumlandığı görülmektedir.

Hız. Ömer ile Hişam b. Hakîm'in aynı kabileden olduğu düşünülürse onların arasındaki kıraat ihtilafının bir lehçe veya şive farkı olduğu düşünülemez. Zira aynı kabileye mensup iki kişi arasında lehçe veya şive farkının olduğunu söylemek ve birbirlerinin okuduklarını anlamadıklarını ifade etmek gerçekte pek örtüşmez. O halde onların arasındaki kıraat anlaşmazlığının bir vecih farkından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu da, Yedi Harf'ten maksadın, kesin olmamakla birlikte yedi vecih olduğu fikrini öne çıkarmaktadır.

Kur'an'ın Yedi Harf üzerine indirilmesi, Allah tarafından bu ümmete tanınan bir genişlik ve rahmettir. Zira her kavme ve kabileye kendi lehçelerini terk etmeleri, imâle, telyîn, teshil, tefhîm ve med gibi alışa geldikleri okuyuşlarından vazgeçmeleri teklif edilseydi onlara bu çok zor gelirdi. Hız. Peygamber'in, ümmi bir topluma peygamber olarak gönderildiğini, bunların içerisinde ihtiyar, çocuk, köle ve okuma bilmeyen kimseler olduğunu belirterek Cebrail (a.s)'la yaptığı söyleşi neticesinde "Kur'an'ın Yedi Harf üzerine indirildiği" müjdesinin kendisine verilmesi, bu meselenin kolaylık üzerine bina edildiğini açıkça göstermektedir.

Asrımızda bütün müminlerin elinde aynı Mushafın bulunduğu konusunda Müslümanlar açısından bir tereddüt yoktur. Hız. Peygamber kendisine vahyedilen Kur'an âyetlerini ashabına okumuş, tebliğ etmiş, yazdırmış ve vefatından sonra ashap, Hız. Peygamber tarafından yazdırılan Kur'an âyetlerini iki kapak arasına toplayarak bir Mushaf haline getirmiştir. Ashap tarafından okunan, okutulan ve yazdırılan bu Mushaf çoğaltılmış, hem ezberlenmek hem de yazılmak suretiyle tavâtür yoluyla bize kadar ulaşmıştır. Kur'an-ı Kerim'in okunuşu, bizzat Hız. Peygamber tarafından sahâbeye öğretilmiş, ashap da öğrendikleri bu kıraati kendisinden sonra gelen nesle öğretmiştir. Bu usul nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. On Kıraatte bulunmayan usul ve vecihlerle Kur'an'ı okumak doğru değildir ve bu Kur'an'dan da sayılmaz. Bu sebeple On Kıraat imamının

okuyuşları tevatürle Hz. Peygamber'e ulaştığı için bu kıraatlerin esas alınması gerekir. Yedi Harf ruhsatının veriliş gayesinin, Allah tarafından lütfedilmiş bir kolaylık olması, bu konuda herkes istediği gibi okuyabilir anlamına gelmez, bilakis Hz. Peygamber'e tevatüren ulaşan kıraatler çerçevesinde okunmasının lüzumuna işaret eder.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö.241/855), *el-Müsned*, İstanbul, 1982 (Çağrı Yayınları, I-VI).
- Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddin Mahmûd el-Alûsî (ö.1270/1854), *Rûhu'l-Meânî*, tashih, Muhammed Hüseyin, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997.
- Asım Efendi (1775-1820), *Kamus Tercümesi*, İstanbul, Asitane Yayınları, tıbbı basım, ts. (1-3).
- Beydâvî, Nâsirüddin Ebû Said Abdullah b. Ömer el-Beydâvî (ö. 685/1286), *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, (Kitab Mecmua mine't-Tefâsir içinde), Beyrut, ts. (I-VI).
- Bucaille Maurice (1920-1998), *Kitab-ı Mukaddes Kur'an ve Bilim*, çev. Suat Yıldırım, T.Ö.V. Yayınları, İzmir, ts. s. 208-209.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul, 1981 (Çağrı Yayınları, I-VIII).
- Cerrahoğlu, İsmail *Tefsir Usulü*, Elif Ofset, Ankara, 1979.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd(ö. 400/1009), *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabîyy*, tashih, Halil Memun; Dâru'l-Marife, Beyrut, 2208.
- Cezerî, Muhammed b. Yusuf el-Cezerî (1350/1429), *Müncidü'l-Mukrîn ve Mürşidü't-Tâlibîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1400/1980.
- Çetin Abdurrahman, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistanî (ö.275/888), *Sünenü Ebi Dâvûd*, İstanbul, 1981 (Çağrı Yayınları, I-V).
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1971 (I-IX).
- Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî (ö. 370/980-81), *Tehzibü'l-Luğa*, tahkik, Riyad Zeki Kasım, Daru'l-Marife, Beyrut, 2001(1-4).
- Hazin, Alauddin b. Muhammed b. İbrahim, *Lübâbu't-Te'vil fî Meânî't-Tenzil*, Tashih, Abdusselâm Muhammed Ali, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1971.
- İbn Atiyye el-Endelûsî (1088-1148), *el-Muharrerü'l-Veciz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011.
- İbn Düreyd, Ebu Bekir b. Muhammed b. Hasan b. Düreyd el-Ezdi (ö. 321/933), *Cemheratü'l-Luğa*, tertip ve tashih, Adil Abdurrahman el-Bedrî, İnan (Meşhed), 1984.
- İbn Hacer el-Askalânî (1372-1449), *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabîyyi, Beyrut, 1988.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'an*, Beyrut, 1978.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid (ö. 273/886), *Sünenü İbni Mâce*, İstanbul, 1981 (Çağrı Yayınları, I-II).
- İsfehânî, Rağîb el-İsfehani (ö. 1108/1109), *Müfredatü fî Elfazi'l-Kur'an*, tahkik, Safvan Adnan Davudî, Daru'l-Kalem, Beyrut, 2011.
- Kâdî, Şeyh Abdulfettah el-Kadî, *el-Büdüru'z-Zahira*, Mısır, 1375 h/1956
- Karaçam, İsmail, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.
- Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraatı*, Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kummî, Nizamüddin Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî en-Nisâbüri (730/1329?) *Tefsiru Ğarâibü'l-Kur'an ve Rağâibü'l-Furkân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö.671/1273), *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993.

- Malik b. Enes (ö. 179/795), *Muvatta*, İstanbul, 1981 (Çağrı Yayınları).
- Mennau'l-Kattan, *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut, 1990.
- Miras, Kâmil, *Tecrid-i Sarih Tercümesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (ö.261/874), *Sahihu Müslim*, İstanbul, 1981 (Çağrı Yayınları, I-III).
- Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, (*Kitabun Mecmua mine't-Tefâsir içinde*) Beyrut, ts (I-VI).
- Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzî (606/1210), *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsiru'l-Kebir)*, Beyrut, 1990 (I-XXXII)
- Râzî, Muhammed b. Ebu B ekr b. Abdilkadir er-Razi, *Muhtarü's-Sihah*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010.
- Sindî, Abdu'l Ğafûr es-Sindî, *Safhâtün fi Ulümi'l-Kiraât*, Mektebü'l- İmdâdiyye, Mekke, 2012.
- Suphî Sâlih, *Mebâühis fi Ulümi'l-Kur'an*, Derseâdet, İstanbul, ts.
- Süyüti, Celalüddin Abdurrahman es-Süyuti, (ö. 911/1505), *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, takdim ve talik, Mustafa Dîb, Daru İbn Kesir, Beyrut, 1987.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî (ö. 1250/1834), *Fethu'l-Kadir el-Camiu beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmî't-Tefsîr*, Tashih, Ahmed Abdusselâm, Beyrut, 1994 (I-V).
- Taberî, Ebû Ca'fer, Muhammed b. Cerir (ö. 310/992), *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Kahire, 1987 (c. I-XII, cz. XXX).
- Tabersî, Ebû Ali fadl b. Hüseyin (ö. 548/1153), *Mecmau'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, tahkik, Seyyid Hâşim er Rasûli el-Mahallâti, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabîyyi, Lübnan, 2008.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Timizî (ö. 279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, İstanbul, 1981 (Çağrı Yayınları, I-V).
- Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Fonetik Naklinin Tarihi, Tefsir El Kitabı*, Grafik Yayınları, Ankara, 2012 içinde.
- Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî (ö.794/1392), *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikir, Talik, Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut, 1988.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer (ö. 538/1143), *el-Keşşâfü an Hakâiki Gavâmid'it-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Tashih, Mustafa Hüseyin Ahmed, Beyrut, ts (I-IV).